

ביקור נשיא איראן ברוסיה – העמקת הפניה האיראנית מזרחה

סימה שיין ובת חן דרויאן-פלדמן | 16 בפברואר, 2022 | גיליון 1558

ביקור הנשיא אברהים ראיסי במוסקבה מסמל החלטה אסטרטגית של המשטר האיראני לחזק את הקשרים עם המזרח, על חשבון מגמת הפתיחות למערב שהוביל הנשיא חסן רוחאני. תפנית זו מהווה סלע מחלוקת בין הזרמים הפוליטיים באיראן. אולם, בתמיכת המנהיג העליון עלי חמנאהי, האינטרס המוביל ימשיך להיות הצורך בשמירת אלטרנטיבה לקשר עם המערב, בחיזוק הצבא ובחתימה לתמיכה מדינית במוסדות הבינלאומיים. על ישראל להביא בחשבון שמבחינת מוסקבה, "הקלף האיראני" זוכה לאחרונה לחשיבות גוברת, גם בהקשר המתיחות עם ארצות הברית על רקע משבר אוקראינה, ועלול לבוא לידי ביטוי גם בניגוד לאינטרסים שלה.

ב-19 בינואר 2022 ביקר במוסקבה נשיא איראן, אברהים ראיסי, לפגישות עם נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין. היה זה היעד הראשון שאליו נסע ראיסי לביקור רשמי מאז בחירתו לנשיאות ביוני 2021, וביקור ראשון מאז ביקר שם רוחאני במאס 2017. שר החוץ הרוסי, סרגיי לברוב, ציין בתום הפגישות כי שתי המדינות גבשו הסכם מסגרת לשיתוף פעולה ארוך טווח ואילו שר החוץ של איראן הבהיר כי הנשיאים הורו לשרי החוץ לגבש תכנית להסכם שיתוף פעולה אסטרטגי לעשרים שנה.

הסכם זה אמור להחליף את ההסכם הקודם לשיתוף פעולה שנחתם לראשונה בשנת 2001 על ידי הנשיא מוחמד חתאמי, הוארך מאז מספר פעמים ותוקפו פג בשנת 2020. איראן בראשות רוחאני לא מיהרה לחתום מחדש וטענה כי יש לעדכן את תוכנו. אך בעקבות ביקורו של ראיסי נמסר כי טהראן ומוסקבה הגיעו להסכמה כצעד ראשון להגדיל את הסחר ביניהן מההיקף הנוכחי של ארבעה מיליארד דולר לכעשרה מיליארד דולר. רוסיה הסכימה בנוסף להעניק לאיראן קווי אשראי בהיקף של חמישה מיליארד דולרים. כן פורסם כי הוסרו מגבלות מכס שונות, שמנעו ייצוא מוצרים איראני לרוסיה. מהארגון לאנרגיה אטומית של איראן נמסר כי איראן ורוסיה מנהלות משא ומתן לגבי בנייתן של יחידות חדשות נוספות בכור הגרעיני בבושהר.

בזמן הביקור אף נרמזו הסכמות בתחום הצבאי. אלה נדונו, כנראה, בביקור שערך במוסקבה באוקטובר 2021 ראש המטה הכללי של הכוחות המזוינים, מוחמד באקרי, שנפגש עם שר ההגנה הרוסי, סרגיי שויגו, במטרה לדון ברכישה של נשק רוסי. על הפרק רצון איראני לחדש

את חיל האוויר המיושן ולרכוש מטוסי קרב SU25, מסוקי קרב ומטוסי אימונים, ועל פי ההערכות אמריקאיות גם מערכות הגנה אווירית מסוג S-400. בשלב זה לא ידוע מימוש עסקת נשק כלשהי, אולם יומיים לאחר הביקור התקיים תרגיל ימי שלישי במספר, בצפון האוקיאנוס ההודי, בהשתתפות רוסיה-איראן-סין.

בחירתו ראסי לקיים את הביקור המדיני הראשון שלו במוסקבה אינה מקרית והיא מסמלת את חיזוק המגמה של המשטר האיראני, שמוביל המנהיג העליון חמנאהי וראסי הוא המבצע שלה, של חיזוק הקשרים עם רוסיה וסין. זאת, בשונה ממדיניותה של ממשלת רוחאני, שבקדנציה הראשונה שלו הוביל את גיבוש הסכם הגרעין והסרת הסנקציות (2015) כפתרון המועדף לקשייה הכלכליים של איראן, וגם בשונה מהעדפתו בשנת כהונתו האחרונה לחדש את שיחות וינה עם ממשל ביידן לגבי חידוש ההסכם. לקראת ביקורו של ראסי, בראיון שקיים שגריר איראן ברוסיה הוא אמר במפורש כי ממשל רוחאני ראה את המערב ככוח המוביל הבינלאומי ופינה תשומת לב מועטה מדי למזרח, ואילו ממשלת ראסי, שקרובה הרבה יותר לעמדתו של המנהיג העליון, דוגלת בהידוק ובחיזוק מערכת היחסים עם המזרח.

מדיניות זו ממשיכה להיות סלע מחלוקת באיראן; גורמים במחנה השמרני הציגו את הביקור כהיסטורי ורב חשיבות, ואילו גורמים במחנה המתון יותר ביקרו את הידוק היתר בקשר עם רוסיה. הנשיא לשעבר מחמוד אחמדינז'אד אף קבע כי ההסכם יהיה תקף רק אם יובא למג'לס לאישור. הרחיק לכת מנהלו של עיתון רפורמיסטי, שהגדיר את איראן כ"קולוניה" של סין ורוסיה.

הסוגייה הזו נבחנה על ידי מכון המחקר של המג'לס שפרסם בספטמבר 2021 דו"ח מפורט של השלכותיו של שיתוף פעולה אסטרטגי ארוך טווח עם רוסיה. המסמך קבע כי שיתוף הפעולה בין המדינות בסוריה יצר תפנית חיובית ביחסיהן ושעמדותיהן הקרובות ביחס לסדר העולמי והמערכת הבינלאומית עומדות בבסיס שיתוף הפעולה האסטרטגי. בין מסקנותיו העיקריות של הדו"ח: הסכם שיתוף פעולה יאפשר לאתגר את מדיניות המערב, יקטין את ההשפעה של הסנקציות האמריקאיות על רוסיה ואיראן כאחת ויחזק את ההישגים שלהן בסוריה. הדו"ח גם מצביע על גורמים העשויים לעכב התקדמות ביחסים הבילטרליים, ביניהם הקשרים בין ישראל לרוסיה והיחסים הכלכליים בין רוסיה לבין מדינות אחרות באזור (למשל, מדינות המפרץ). זאת, לצד הצורך לשנות את תפיסתם של מקבלי החלטות ברוסיה לגבי הרצינות והנחישות של איראן מצד אחד, ומצד שני את זו של חלקים בציבור באיראן המתחייסים לרוסיה בחוסר אמון וחשדנות היסטוריים, רואים בה גורם שהפר הבטחות לאיראן וזוכרים את תמיכתה בסנקציות שהטילה מועצת הביטחון נגד איראן. כל זאת, לצד חשש שכל הסכם ארוך טווח יפגע בעצמאותה של איראן ויהיה לטובת האינטרסים של רוסיה על חשבון אלה של איראן.

בניסיון להקדים תרופה למכה ולענות לביקורות הצפויות, קודם לביקור ראסי במוסקבה העניק עלי אכבר ולאיתי, יועץ בכיר של המנהיג העליון, ראיון לעיתון כיהאן ובו הדגיש את השוויון ביחסי רוסיה ואיראן, הכרתן בזכויות האחת של השנייה ואי-התערבותן בענייניהן הפנימיים. זאת תוך הדגשת תפיסת עולמן המשותפת וסיוע רוסיה לאיראן במסגרת מועצת הביטחון של האו"ם.

זאת ועוד, המשטר האיראני מציג את התדמית השלילית של רוסיה באיראן כנובעת מהשתרשות של התפיסה המערבית בתוך איראן. השגריר האיראני במוסקבה טען כי התעמולה המערבית יעילה מאוד וכי התקשורת המערבית היא זו שעיצבה את הדימוי השלילי של רוסיה בקרב האיראנים. לפיכך, הממשלה האיראנית, לדבריו, "תפעל באופן אקטיבי לסנן מידע בנוגע לתדמיתה של רוסיה באיראן, ולא תאפשר את אותה אווירה שלילית כפי שהייתה בעבר".

ההחלטה האסטרטגית שמוביל המשטר האיראני לחזק משמעותית את היחסים עם רוסיה, כמו גם עם סין - כפי שבאו לידי ביטוי הן בביקור ראסי במוסקבה והן בהסכם שנחתם עם סין, משקפים בבירור התרחקות ממדיניות איראן בשנות כהונתו של רוחאני. החלטה זו מנותקת מהשאלה האם השיחות המתנהלות בווינה יבשילו לכדי חזרה להסכם הגרעין וגם אם לאו. ניסיון העבר של איראן בעקבות הסכם הגרעין המקורי, ה-JCPOA, הוכיח לאיראן שלא תזכה לישועה כלכלית מאירופה ושעסקים אירופיים לא ינהרו להשקיע בה - גם אם יוסרו הסנקציות האמריקאיות בעקבות הסכם שיושג בשיחות ווינה. רוסיה מצידה, ובעיקר בתקופת מתיחות זו עם וושינגטון ונאט"ו בנושא אוקראינה, רואה בקלף האיראני הישג שניתן לנופף מול ארצות הברית. גם באיראן מודעים לשיקולים הרחבים של רוסיה, שבחלקם אינם עולים בקנה אחד עם אלה של איראן ובראשם המשך האינטרס של מוסקבה לשמור צינורות הידברות ושיתוף פעולה עם וושינגטון ובעתיד אף לחזקם. בנוסף נמשך חוסר שביעות הרצון האיראני ממדיניות רוסיה בסוריה, המאפשרת בעצימת עין את המשך התקיפות של ישראל, את קידומם של אינטרסים כלכליים על חשבון אלה של איראן וגם את שיתוף הפעולה עם טורקיה, לעיתים תוך עקיפת איראן.

את יחסי איראן ורוסיה יש לראות בראייה ארוכת טווח מפוקחת. לשתי המדינות אינטרסים משותפים רבים ובראשם ההתנגדות להשפעה האמריקאית במזרח התיכון. שיתוף הפעולה ביניהן נתפס על ידי המנהיג העליון עצמו והמחנה השמרני כהכרח נוכח חוסר היכולת של המשטר, בעיקר הכלכלית, לקדם את הסיסמה "לא מזרח ולא מערב", שטבע חומייני. לפיכך, לצד המשך חילוקי הדעות בשורת סוגיות, הכיוון המוביל יהיה שימור והידוק היחסים בין איראן לרוסיה בתחומים המדיני, הכלכלי והביטחוני.

ישראל מצידה צריכה לשקול את האינטרסים של רוסיה, הן מול איראן אבל יותר מכך מול וושינגטון, בנסיבות הבינלאומיות המשתנות, ולקחת בחשבון כי בנקודת זמן כלשהי "הקלף האיראני" עשוי לבוא לידי ביטוי בצעדים שיפגעו ישירות באינטרסים ישראלים. זאת הן בהקשר של חופש הפעולה בסוריה (מטסים משותפים עם חיל האוויר הסורי?) כמו גם בהתבטאויות מדיניות בניגוד לאינטרס הישראלי. בתרחיש קיצון, אולי אף יתעורר עניין בהגברת מתיחות בזירת סוריה כמנוף לחץ רוסי על המערב בסוגיית אוקראינה. בהקשר שיחות ווינה, רוסיה אמנם מעידה על עצמה כתומכת בחזרת וושינגטון וטהראן להסכם הגרעין, אך חוזרת ומדגישה כי היה זה ממשל טראמפ שהפר אותו ותומכת באיראן הדורשת מחויבות אמריקאית ברורה להסכם

ולכך שממשל אמריקאי עתידי לא ייסוג ממנו. יש לקחת בחשבון כי בנסיבות הנוכחיות של מתיחות, אין לרוסיה עניין לאפשר לממשל בידן הישג בדמות חזרה איראנית להסכם הגרעין, והתיאומים הרבים בין איראן לרוסיה נועדים גם הם להפעיל לחץ על ארצות הברית.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט